

К. Г. Сардарянкандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики та нових медіа
Київського університету імені Бориса Грінченка

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ ПАРАЛЕЛІ ЯК СТИЛІСТИЧНИЙ ПРИЙОМ ТВОРЧОСТІ ІРИНИ ЖИЛЕНКО

У статті здійснено спробу осмислення текстів Ірини Жиленко крізь призму інтертекстуального методу дослідження, виявлено специфіку інтертекстуальності як атрибутивної ознаки художніх текстів, що дозволяє акцентувати актуальність проблеми міжлітературної взаємодії, дає змогу зрозуміти витоки й особливості творчості письменниці, цілісність її творчого доробку.

Ключові слова: реальне/ірреальне, образна система, багатозначне прочитання, інтертекстуальність, аналогія, алюзія, цитація, ремінісценція.

Постановка проблеми. Творчість однієї з найкращих поеток другої половини ХХ – першої половини ХХІ ст. Ірини Жиленко відіграла значну роль у розвитку літературної традиції, є унікальним явищем в історії української літератури, оскільки містить істотно різні твори, як за жанром, так і за стильовими особливостями. Дослідження суголосності між творчістю світових класиків, з одного боку, та прозовими й поетичними текстами І. Жиленко, з іншого боку, зумовлюють актуальність цієї розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. у контексті руху шістдесятництва поезію І. Жиленко розглядали М. Жулинський [5], Р. Корогодський [8], М. Коцюбинська [9], В. Сулима [15], Л. Тарнашинська [16]. Огляду творчості мисткині наукові розвідки присвятили Р. Галицька [2], О. Зарецький [6], Д. Кишинівський [7], М. Коцюбинська [8], А. Макаров [11], М. Павленко [12], Г. Штонь [17] та ін.

Мета статті. Метою розвідки є виявлення інтертекстуальних зв'язків творчості І. Жиленко з творчістю Ганса Крістіана Андерсена й Ернста Амадея Гофмана. Для досягнення мети ставилися такі **завдання:** проаналізувати тексти Жиленко й твори казкарів для виявлення інтертекстуальних модифікацій; охарактеризувати функцію запозичень. **Об'єктом дослідження** є поетичні твори, а також книга спогадів І. Жиленко. **Наукова новизна** розвідки полягає в застосуванні до аналізу творчості мисткині теорії інтертекстуальності.

Виклад основного матеріалу. Казки Ганса Крістіана Андерсена мали неабиякий вплив на світобачення мисткині, що простежується у всій творчості Ірини Жиленко. У книзі спогадів «Номо feriens» письменниця зазначає: «Знову я пишу про зиму, золотий сніг, годинниковий бій. Кажуть, Андерсен усі свої казки написав напередодні Нового року. От і я починаю писати казку свого життя. Не обіцяю писати «правду й тільки правду». Погляд очей поета, звернений у власне минуле, має здатність роззолочувати, а в чомусь і виправдовувати свою скромну особу. Що ж, без косметики – немає краси й свята, а без краси й свята – немає казки. Без казки ж – немає життя» [4, с. 28]. Тому книга спогадів розпочинається «новорічним» прологом під назвою «І прийде сніг з очима золотими». Можливо, намагання створити «рай Божий на землі» спонукає мисткиню до написання «сніжно-казкових» новорічних віршів для малят та інших дитячих творів. У розумінні поетеси з казковістю ототожнюються новорічні атрибути: сніг, вальсуючі сніжинки, Новорічна ніч, Різдво, позолота.

Поема І. Жиленко «От історія – так історія» має підзаголовок «Андерсеніана», композиційна будова якої включає вступ, ліричні відступи авторки до кожного розділу, оповіді головного героя – професора (оповідача), що мають назву кожного дня тижня, недільний епілог і завершується цитатою казкаря.

Авторка оповідає не лише історію професора; вступ, ліричні відступи, епілог роз-

кривають приватне життя самої поетеси, її світогляд. Зазначені елементи є вставною, додатковою оповіддю. Таким чином досягається паралелізм зображення.

АНДЕРСЕН:

«Слимак став землею в землі,
трояндовий кущ став землею в землі,
троянда спогадів зітліла
в молитовнику.
Але в саду цвіли вже нові троянди...
Крібле-крабле-бумс!» [3, с. 302].

Цитата, яку подає авторка, не є буквральним відтворенням слів казкаря. І слимак, і трояндовий кущ, і троянда – образи з казки Андерсена «Слимак і трояндовий кущ». Цитатою авторка мала на меті підкреслити марність людського життя. Твір «От історія – так історія» І. Жиленко сприймається як казка, але казка для дорослих, із глибоким сенсом. Слова-заклинання «крібле-крабле-бумс» є словами казкаря з п'єси «Снігова королева», яку написав Є. Шварц за мотивами однойменної казки Андерсена. У творі данського письменника зазначена фраза відсутня.

Сама назва твору І. Жиленко – «От історія – так історія» дублює назву збірок Г.К. Андерсена «Історії» (1852–1855 рр.), «Нові казки й історії» (1858–1872 рр.). У заголовку простежуємо образну аналогію з творами Андерсена, що є різновидом запозичення: «провокування метафоричного зіставлення з відомим літературним, фольклорним, мистецьким твором, історичною подією чи особою для глибшого розуміння авторського задуму, ідеї, образу-персонажа» [4, с. 378]. Крім того, образну аналогію аналізованого твору визначаємо як *підкреслену* мисткинею, оскільки І. Жиленко демонстративно акцентує співвідношення власного твору з творчістю улюбленого письменника. Про це свідчать заголовок і підзаголовок твору Жиленко.

Що характерно, Г.К. Андерсен у своїх казках маскував за ірреальними образами серйозні ідеї, що були призначені для обдумування дорослими. Так само й Жиленко в невимушеній формі переповідає історію, що репрезентує серйозні суспільні проблеми, засновані на власних спостереженнях і досвіді. У творі опозиційні вектори представлені добрими знайомцями ліричної героїні: «знайомий» професор (визнаний метр) і «знайомий» Студент

(поет, вільний шукач). Студент глузує з професора, який має статки, почесні, гарну жінку, але не має дітей. У Студента інші «почесті й екстази» – він, попри все, щаслива людина, чому заздрить професор, обтяжений соціальним статусом. Професора непокоїть безпристрасне ставлення Студента до матеріальних цінностей. Ілюзорна купа золота, якою набивав кишені професор, перетворюється на попіл і бруд. Проте Студент безтурботно жбурляє золотом із балкону, чому знову-таки заздрить професор. Під час святкування ювілею в професора ворухаться залишки совісті: у душі він знає «ціну своїм брошуркам скромним», знає й ціну хвали «ученої сіроми», проте із задоволенням приймає правила гри. Вислуховуючи оди на свою адресу, професор непокоїться через хлопця, що може зірвати корону з його голови зі словами: «Король же голий! Голий! Голий!» – запозичене висловлювання (явна цитація) із казки Андерсена «Нове вбрання короля», що характеризує дискредитованих авторитетів, людей, які перебувають «не на своєму місці».

У ліричному відступі оповідач повідомляє, що Студент підробляє «як нічний учитель танців для троянд і гіацинтів». Образи запозичені мисткинею із казки Андерсена «Квіти маленької Іди», в якій головними героями є Іда – маленька дівчинка, студент, якого вона любила, і квіти, що танцюють уночі.

Авторка відсилає читача до твору казкаря, оскільки в її андерсеніані наявні чіткі вказівки на вищезгаданий твір Андерсена. Це образ Студента, який уособлює позитивні риси; персоніфіковані образи троянд, гіацинтів, що заходяться в танку під керівництвом Студента: «Він їм строго: «Крок вперед! / Станьте, баришні, у пари. / Вивчим танець карапет. / Раз – праворуч, / Раз – ліворуч, / Кругом себе – і вперед. / <...> Ви, і Ви, і третя скраю – / Пустували у танку. / Вас сьогодні покараю – / Так і стійте в квітнику. / Іншим всім я ставлю «п'ять». / Дозволяю політати» [3, с. 290].

Мисткиня імпровізує з образною системою квітів. У неї квіткове царство презентують троянди та гіацинти. У казці: « – Треба тобі казати, що як тільки король і придворні переїдуть у місто, квіти зразу ж тікають із саду прямо в палац, і там для них настають веселі часи. От би тобі подивитись! Дві найкрасивіші троянди сідають на трон – це король із короле-

вою. А червоні півники стають біля них, стоять і вклоняються, – це камер-юнкери. Потім приходять інші прекрасні квіти, і починається бал. Гіацинти й крокуси вдають із себе маленьких морських кадетів і танцюють із панночками – голубими фіалками; тюльпани й великі жовті лілії – це літні дами, і вони стежать за тим, щоб усі танцювали поважно й узагалі поводитися пристойно» [1].

Інтертекстуальність простежується й на рівні образної системи. Образ професора є алюзійним, оскільки І. Жиленко підкреслено акцентує асоціативність власного твору з твором Г.К. Андерсена. Крім того, любов до казок спрямовує мисткиню обрати для сюжету казкову форму. Отже, у творі «От історія – так історія» спостерігаємо інтертекстуальність, що реалізована авторкою за допомогою цитування, вдавання до образної аналогії й алюзії. Мисткиня в одному творі використовує декілька казок Андерсена, надаючи їм власного авторського трактування.

Ернст Теодор Амадей Гофман – один із улюблених письменників І. Жиленко, «сентиментальний містик», під впливом творів якого мисткиня відчувала «спалахи золотої фантазії» та «радість дотикання до дива» [4, с. 662]. Твори мисткині насичені цитатами казкаря, так, наприклад, до поезії «Вечірне кафе» авторка використовує цитату з казки Гофмана «Золотий горнець»: «Бути й тобі у склі! – закричала відьма Ансельму» [3, с. 457]. Подібно до тексту казки, у поезії Жиленко помітне багатозначне прочитання, що базується на взаємопроникненні реальних та ірреальних елементів. За мить серпнева бджола опиняється заточеною в бурштині, аналогічно лірична героїня поезії «захована» за склом у пісочному годиннику. Утім, вона радіє цій обставині, оскільки відчуває себе в безпеці від життя: «Я уже не боюся життя. / Я захована. / Свято комфорту!» [3, с. 457].

У поезії «Вечірне кафе» авторка використовує образи з казки Гофмана «Золотий горнець» – це образи фей; кельнера/кельнерши, які уособлюють образи караючого чародія Ліндгорста та старої чаклунки, що б'ються за душу студента Ансельма. Жиленківська лірична героїня, душа якої «вже у склі, чужорідна, чужа», очікує на покарання, що здійснює кельнер/кельнерша, перевертаючи пісочний годинник, в якому вона, захлинаючись піском, протече, щоб ізнову стати першою.

На відміну від казки Гофмана, що завершується звільненням героя зі скла й очікуваним одруженням, Жиленко не пропонує позитивне закінчення: «І завершено все / (хоч нічого не звершено). / І нечутно, мов чорний кажан, / наближається кельнер. / Чи кельнерша» [3, с. 458].

Перебуваючи в іншому вимірі, душа ліричної героїні з поезії «Вечірне кафе» навіть не сподівається на звільнення зі скла. Вона втомилася від життя: «А життя? Що життя... Про життя – / ах, облиште, шкода і мови. / Тільки втома, і страх, і ниття.../ Але ранок життя – / невимовний!» [3, с. 458].

Жиленківська поезія пов'язана з казкою Гофмана фантастичними елементами, образами. Мисткиня, подібно до казкаря, поперемінно відбиває реальність та ірреальне середовище. Реальна дійсність – це вечірне кафе, келих вина, захід сонця, який споглядає лірична героїня. Фантастичні елементи: перебування в іншому вимірі (за склом), відкриті надра дзеркал, образи фей і ключників. Авторка надає можливість читачеві самостійно додумати незрозумілі речі. Для твору Ірини Жиленко нехарактерне однозначне прочитання. Недомовленість, напівнатяки зближують поезію з казкою. Проте, на відміну від Гофмана, Жиленко не ставила собі за мету створення позитивного фіналу поезії, адже позитивне завершення є казковим елементом.

Висновки і пропозиції. Аналіз дозволяє дійти висновку, що Ірина Жиленко свідомо використовувала у своїх творах інтертекст, вносячи у твори потужний струмінь власного «Я». Зазначені аспекти допомогли мисткині створити індивідуальний стиль. Специфічна спадкоємність позначилася на рівні мотивів, образів, сюжетних ліній, у використанні інтертекстуальності, залученні цитат, ремінісценцій і алюзій, якими поетеса віртуозно оперувала. Ліризм, риси екзистенціалізму, реалізм зображеної дійсності, використання фольклорних елементів, інтертекстуальність як специфічний елемент жиленківського дискурсу становлять індивідуальність творчої манери багатогранного доробку поетеси. Індивідуальний стиль Ірини Жиленко вироблений на основі власного світосприйняття, світоглядних засад шістдесятництва. Використання елементів інтертекстуальності у творах мисткині свідчить про взаємодію традицій та інновацій. Тема настільки широка, що передбачає ще

досить тривале й глибинне вивчення, оскільки комплексне дослідження мотивів, образів, тематики творчості Ірини Жиленко крізь призму інтертекстуальності передбачає огляд концептуальної єдності створеної авторкою картини світу, без аналізу якої важко зрозуміти більшість проблем і аспектів творчості письменниці.

Список використаної літератури:

1. Андерсен Г.К. Квіти маленької Іди. URL: http://andersen.com.ua/ua_kvity_malenkoi_idy.html.
2. Галицька Р. Зустріч ідей у творчості двох поетес. Дзвін. 2005. № 3. С. 144–147.
3. Жиленко І. Євангеліє від ластівки: Вибране з десяти книг; під ред. В. Шевчук та ін.; упоряд., вступ. ст. та бібліограф. А. Макарова. Харків: Фоліо, 1999. 544 с.
4. Жиленко І. Homo feriens: Спогади; передм. М. Коцюбинської. Київ: Смолоскип, 2011. 816 с.
5. Жулинський М. Та, що молиться Богові віршами. Жиленко І. Євангеліє від ластівки: Вибрані твори. 2-е вид. Київ: Пульсари, 2006. С. 4–30.
6. Зарецький О. Феномен українського шістдесятництва. Роль паризької «Культури» в становленні українсько-польського взаєморозуміння: зб. наук. пр. міжнар. круглого столу / заг. ред. Т. Зарецької; Центр укр.-пол. студій. Київ: Укр. фітосоціолог. центр, 2002. С. 63–72.
7. Кишиневский Д. Предисловие переводчика. Жиленко И. В отзвуке чуда: Избранное; пер. с укр, предисл. Д. Кишиневского. 2-е испр. и доп. Ульяновск : Созвучие, 2010. С. 3–8.
8. Корогодський Р. Маленька на зріст велика поетеса й жінка: творчість І. Жиленко. Українська мова та література. 2003. № 39–40. С. 12–13.
9. Коцюбинська М. Листи і люди: роздуми про епістолярну творчість. Київ: Дух і літера, 2009. 582 с.
10. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова та ін.; Буковин. центр гуманітарних дослідж. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 636 с.
11. Макаров А. Межі ліричної прози. Вітчизна. 1967. № 6. С. 153–157.
12. Павленко М. Чотири стихії буття Ірини Жиленко. Дивослово. 2011. № 7. С. 41–44.
13. Сардарян К. Епістолярний роман Ірини Володимирівни Жиленко: монографія. Маріуполь: МДГУ: Новий світ, 2013. 70 с.
14. Сардарян К. Творчість Ірини Жиленко у контексті розвитку української літератури другої половини ХХ – початку ХХІ століття: монографія. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. 392 с.
15. Сулима В. «Жила я просто, ясно, тихо...»: До ювілею Ірини Жиленко. Дивослово. 2011. № 4. С. 49–56.
16. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво: аберация явища у постмодерному прочитанні. Слово і час. 2006. № 3. С. 59–71.
17. Штонь Г. Пані Іра (Ірина Жиленко). Українська літературна газета. 2010. 11 груд. № 25(31). URL: <http://litgazeta.com.ua/articles/pani-ira-iryana-zhylenko/>.

Сардарян К. Г. Интертекстуальные параллели как стилистический прием творчества Ирины Жиленко

В статтє предпринята попытка осмысления текстов Ирины Жиленко сквозь призму интертекстуального метода исследования, выявлена специфика интертекстуальности как атрибутивного признака художественных текстов, что помогает акцентировать актуальность проблемы межлитературного взаимодействия, позволяет понять истоки и особенности творчества писательницы, целостность ее творчества.

Ключевые слова: реальное/ирреальное, образная система, многозначное прочтение, интертекстуальность, аналогия, аллюзия, цитация, реминисценция.

Sardarian K. G. Intertextual parallels as a stylistic device in the literary works by Iryne Zhilenko

The article is an attempt to consider the texts by Iryne Zhilenko in the light of intertextual method of research. It is aimed at singling out the specificity of intertextuality as an attributive feature of the fiction texts that allows accentuating the topicality of the problem of interaction between literatures, which enables understanding the sources and peculiarities of the author's works, and their integrity.

Key words: real/unreal, image system, polyvalent reading, intertextuality, analogy, allusion, quotation, reminiscence.